

U PFESESA U TANGANEDZWA HA VHUŊE NGA KHA TSHIKWAMA TSHA MIKOVHE TSHA PHURAIVETHE

1. Ri vhoneyi?

1.1 Khomishini ya Tshandukiso na Tshandavhudzo kha u Maandafhadza Vharema kha zwa Ikonomi (Broad-Based Black Economic Empowerment Commission (“Khomishini ya B-BBEE”) yo thomiwa sa tshimiswa kha ndaulo ya Muhasho wa Makwevho, Nḡowetshumo na Muḡaḡisano (“the dtic”). Khomishini ya B-BBEE u ya nga tshipiḡa tsha 13B tsha Mulayo wa Tshandukiso na Tshandavhudzo kha u Maandafhadza Vharema kha zwa Ikonomi wa vhu 53 wa 2013 (“Mulayo wa B-BBEE”). Mushumo wayo u katela u lavhelesa u thoma u shuma ha Mulayo wa B-BBEE na u dzhia maga malugana na nyito dza u vhea vharema sa vhaḡe vha mabindu.

2. Ndivho ya Tshibugwana

2.1 Ndivho ya itshi tshibugwana ndi u shuma sa tsumbandila malugana na kufarelwe na u ela zwiqwama zwa mikovhe ya phuraivethe malugana na u tanganedzwa ha vhuḡe ha B-BBEE.

3. Ndivho dza Tshikwama tsha Mikovhe ya Phuraivethe tsha B-BBEE zwi amba mini?

3.1 Tshiḡaluli kana tshipiḡa tsha vhuḡe tsha Khoudu ya Kushumele Kwavhuḡi (Dzikhoudu) tshi ḡoḡa u swikelela tshanduko khulwane kha tshivhumbeo tsha lushaka tsha vhuḡe na zwiwhumbeo zwa vhalangi zwine zwa vha hone na mabindu maswa. Tshumiso ya zwiqwama zwa mikovhe zwa phuraivethe ndi

iñwe ya nḡila dza u khwaṡhisedza uri hu vha na u fhiriselwa ha vhuṅe ha ikonomi ya Afrika Tshipembe kha vharema.

- 3.2 Ndivho ya tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe ndi u ṡṡuwedza u sika na nyaluwo ya feme kana ṅowetshumo dza Vhulangi ha tshikwama tsha phuraivethe dza vharema. Tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe zwi amba tshikwama tsha tshigwada tsha vhuraru tshine khatsho ha itwa vhubindudzi ho imelwa muṅe watsho wa vhukuma hu tshi tevhedzwa ndaela yo ṅetshedzwaho nga muthu onoyo kha tshikwama. Sa tsumbo, tshikimu tsha vhubindudzi ha tshigwada tshine tsha shumiswa u ita vhubindudzi kha nzwalelo dza mikovhe dzo fhambanaho ddzine ya tshimbilelana na maitele a vhubindudzi a tshikwama.
- 3.3 Nga nḡa ha u ṡṡuwedza u sikwa ha feme kana ṅowetshumo dza vhulangi ha tshikwama tsha mikovhe ya phuraivethe dza vharema, tshikwama tshi dovha hafhu tsha shumiswa sa zhendedzi ḡa u leludza kana u konisa vhubindudzi kha zwiimiswa zwa vharema u itela u fhelisa khaedu dza tswikelelo ya ndambedzo ine vhunzhi ha zwiimiswa zwenezwo zwa vha zwo livhana nayo. Malugana na izwi, dziñwe mbetshelo dzo katelwa u itela u tendela vhubindudzi ho itwaho nga vhalangi vha tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe uri vhu ṡanganedzwe sa vhubindudzi ho itwaho nga vhafaramikovhe vha vharema khathihi na u ṡoḡa uri vha ṅetshedze ndambedzo ine ya ḡo leludza kana u konisa vhubindudzi vha vharema u dzhenelela kha ikonomi.
- 3.4 Idzi mbetshelo dzi tshimbilelana na Tshipiḡa tsha 2 (e) tsha Mulayo wa B-BBEE, tshine tsha sumbedza uri ndivho dza B-BBEE vhukati ha zwiñwe ndi u ṡṡuwedza mbekanyamushumo dza vhubindudzi dzine dza livhisa kha u dzhenelela nga u angaredza ha vharema kha ikonomi u itela u swikelela mveledziso i sa gumi na mvelaphandḡa nga u angaredza.

4. Zwilinganyo zwa u t̄anganedza vhuṅe nga kha tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe ndi zwifhio?

4.1 Hune tshikwama tsha mikovhe ya phuraivethe tshi nga t̄anganedzwa, zwi ḡo ya nga zwilinganyo zwi kondaho zwine zwa vha kha Dzikhoundu, zwine zwa thivhela u tinya na vhuṅanzi ha mazwifhi kana vhuṅanzi vhu si hone. Iyo ndaulo zwi amba uri a si tshikwama tsha mikovhe ya phuraivethe tshiṅwe na tshiṅwe tshine tsha ḡo tea malugana na ndivho dza B-BBEE, naho tshi tshi tevhedzela milayo yo ḡowealeho kha zwa mabindu.

4.2 Tshiimiswa tsho elwaho tshi nga ita u nga murema ndi ene muṅe wa vhubindudzi, hune tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe tsha vha tshi tshi khou fusha zwilinganyo zwi tevhelaho:

- a) Gumoṅhukhu ya 51% ya pfanelo dza u vouta dza mulangi wa mikovhe ya phuraivethe dzine dza shumisea dzine dza tshimbilelana na nzwalelo dza vhuṅe kha tshiimiswa dzine nga khadzo tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe tsha vha na pfanelo dza vhuṅe dzi tea u vha dzi dza vharema;
- b) Gumoṅhukhu ya 51% ya vhulanguli ha nṅhesa na Vhulanguli vhuhulwane hu tea u vha vharema;
- c) Gumoṅhukhu ya mbuelo ya 51% yo itwaho nga mulangi wa tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe, nga murahu ha musu ho waniwa mbuelo ya vhubindudzi vhufhio kana vhufhio ho itwaho nga, i tea, nga kha thendelano yo tou ṅwaliwa, u ya kha vharema. Iphi mbuelo ḡi dzhiwa sa mbuelo u bva kha mishumo ya mulangi wa tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe na mukovhe wa nzwalelo wa mulangi wa tshikwama (na/kana zwiimiswa zwi tshimbilelanaho, tenda gumoṅhukhu ya 51% ya mbuelo ya zwiimiswa zwi tshimbilelanaho dzo yaho kha mulangi wa tshikwama) na ine a i t̄anganedza nga murahu ha u wana mbuelo dza vhubindudzi vhufhio kana vhufhio o itwaho ngaho;

- d) Mulangi wa tshikwama tsha mukovhe wa phuraivethe u tea u dovha hafhu a vha khamphani ine ya vha nga fhasi ha ndaulo ya B-BBEE ine ya tlatshedzwa sa muthu wa mulayo ane a vha na mikovhe, kana nzwalelo/mbuelo ya mirado i fanaho, ine ya vha nga fhasi ha ndaulo ya B-BBEE. Vhadzheneleli vha vharema vha tea u diphina nga ppanelo ya nzwalelo kana mbuelo ya ikonomi ine gumothukhu yayo ya vha 51% ya thanganyelogue ya ppanelo dzenedzo dzo eliwaho nga u shumisa mulayo wa u angaredza wa u ela mutevhe wa vhuṅe; na
- e) Mulangi wa tshikwama tsha mukovhe tsha phuraivethe u tea u toda u bindudza 51% ya ndeme ya zwiqwama zwi re nga fhasi ha vhulanguli kha khamphani dzine dza vha na gumothukhu ya 25% ya vhufaramikovhe ho livhaho hu tshi khou shumiswa mulayo wa u angaredza musi hu tshi eliwa ppanelo dza vhuṅe. Mulangi wa tshikwama a nga leludza kana a konanya vhufaramikovhe ha vharema ho livhaho nga tshifhinga tsha u ita thengiselano arali khamphani ho livhiswaho khayoyi sa fushi thodea dza gumothukhu ya 25% ya vhufaramikovhe ha vharema nga tshifhinga tsha musi thengiselano yo khunyeledzwa.

4.3 Mulangi wa tshikwama tsha mikovhe ya phuraivethe tsha vharema u do tiwa nga kha u shumisa zwilinganyo kha Tshitatamennde tsha 100. Izwi zwilinganyo zwi sumbedza uri hu tea u vha na ppanelo dza u vouta dzine dza shumisea, dzine ha vha ppanelo dza vhafaramikovhe dza u vouta kha mitangano kana malugana na tsheo dzo disendekaho nga tshivhalo kana phesenthe ya mikovhe ine vha vha nayo na ppanelo dzine dza tshimbilelana na vhuimo ha mikovhe yeneyo kha tshiimiswa. Zwi dovha hafhu zwa sumbedza uri nzwalelo dza vhubindudi, zwine zwa amba ppanelo dza vhafaramikovhe vhane vha tea u tlanganedza mikovhe na mbuelo dza ndaka kana nyaluwo. Zwilinganyo zwi dovha hafhu zwa sumbedza ndeme yo salaho kha vharema zwi tshi khou itiswa nga u dzhenelela ho livhaho kana hu songo livhaho kha tshiimiswa tsho elwaho. Ndivho ya ndeme yo salaho ndi u dzhiela ntha zwiṅaluli zwi no nga sa mbadelo dza khadzimiso na netshedzo ya mikovhe u khwaṅhisedza mbadelo dza dzikhadzimiso dzo shumiswaho u renga mikovhe nga vharema.

5. Ndi lini hune phoindi dza vhuṅe ha B-BBEE dza nga ṭanganedzwa?

5.1 Arali tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe tshi tshi fusha zwilinganyo zwi re afho nṭha ndi hone tshikwama na khamphani dza vhabindudzi vha ndeme vha tshi nga vhila kana vha ṭoda phoindi dza vhuṅe dza B-BBEE nahone u rekanywa hu nga nḡila i tevhelaho:

- (i) Nga datumu iṅwe na iṅwe ya u ela (tshiimo tsho ṅetshedzwaho nga mulangi wa tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe tshi ḡo shuma lwa tshifhinga tsha miṅwaha ya 12); kana ine ya ḡa nga murahu ha 11 Tshimedzi 2014 na datumu ya u thoma tshikwama tshiswa;
- (ii) Hu saathu fhela ṅwaha muthihi u bva nga datumu ya u thoma u shuma, ndeme ya zwikwama zwo bindudzwaho nga tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe ine ya fhira 5% tshifhinga tshoṭhe i tea u bindudzwa kha mabindu ane gumoṭhukhu yao ha vha 25% ya vhufaramikovhe ha vharema ho livhaho;
- (iii) Hu sa athu fhela miṅwaha mivhili u bva nga datumu ya u thoma u shuma, ndeme ine ya fhira 10% ya zwikwama zwo bindudzwaho nga tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe tshifhinga tshoṭhe dzi tea u bindudzwa kha mabindu ane a vha na gumoṭhukhu ya vhufaramikovhe ha vharema ho livhaho ya u fhira 10%;
- (iv) U bva nga ḡuvha ḡa u thoma ḡa ṅwaha wa vhuraru na ḡuvha ḡa u fhedza ḡa ṅwaha wa vhuṅa u bva nga datumu ya u thoma u shuma, ndeme ya zwikwama ine ya fhira 20% yo bindudzwaho nga tshikwama tsha mikovhe ya phuraivethe tshifhinga tshoṭhe i tea u bindudzwa kha mabindu ane a vha na gumoṭhukhu ya 25% ya vhufaramikovhe ha vharema ho livhaho;
- (v) U bva nga ḡuvha ḡa u thoma ḡa ṅwaha wa vhuṭanu na ḡuvha ḡa u fhedza ḡa ṅwaha wa vhurathi u bva nga datumu ya u thoma, ndeme ya zwikwama ine ya fhira 30% yo bindudzwaho kha tshikwama tsha

mikovhe tsha phuraivethe, tshifhinga tshoṭhe litea u bindudzwa kha mabindu ane a vha na vhufaramikovhe ha vharema ho livhaho ha gumoṭhukhu ya 25%;

- (vi) U bva nga ḍuvha ḷa u thoma ḷa ṅwaha wa vhu sumbe na ḷa u fhedza ḷa ṅwaha wa vhumalo u bva nga datumu ya u thoma u shuma, ndeme dza tshikwama dzo bindudzwaho kha tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe ine ya fhira 40% tshifhinga tshoṭhe i tea u bindudzwa kha mabindu ane gumoṭhukhu ya vhufaramikovhe ha vharema ho livhaho ha vha 25%; na
- (vii) U bva nga ḍuvha ḷa u thoma ḷa ṅwaha wa vhuṭahe na ḍuvha ḷa u fhedza ḷa ṅwaha wa vhuraru nga murahu ha datumu ya u thoma u shuma, ndeme ya zwiqwama zwo bindudzwaho kha tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe tshifhinga tshoṭhe i tea u bindudzwa kha mabindu ane gumoṭhukhu yayo ya vha vhufaramikovhe ha vharema ho livhaho ha 25%.

5.2 Izwi zwo vhewa nga inwe ṅḍila zwi amba uri:

ṅwaha wa vhubindudzi	Phesenthe yo swikelelwaho
1	>5%
2	>10%
3 u swika 4	>20%
5 u swika 6	>30%
7 u swika 8	>40%
9 na u ya phanda	51%

5.3 Hu tea u dzhielwa ṅṭha uri muelo wa gumoṭhukhu ya 51% ya ndeme ya zwiqwama zwo bindudzwaho kha tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe tshiṅwe na tshiṅwe tshine tsha tea u bindudzwa kha mabindu ane a vha na gumoṭhukhu ya 25% ya vhafaramikovhe vha vharema u ḍo itwa ho sedzwa tshinyalelo dza vhubindudzi dzo itwaho nga tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe;

5.4 Malugana na zwiqwama zwa mikovhe zwa phuraivethe zwe zwa bindudzwa nga vhudalo phanda ha ja 11 Tshimedzi 2014, vhubindudzi nga vhalangi vha zwiqwama vhu do dzhiiwa sa ho itwaho nga vharema arali zwiimiswa zwa vhalangi ha tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe zwi tshi fusha zwilinganyo zwi tevhelaho:

- (i) Kha gumothukhu ya 51% ya pfanelo dza u vouta dzine dza shumisea dza mulangi wa tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe dziwe na dziwe dzine dza tshimbilelana na nzwalelo dza mikovhe dzine nga khadzo tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe tsha vha na pfanelo dza vhuwe kha tshiimiswa tsho eliwaho, dzi tea u vha dzi na vharema;
- (ii) Gumothukhu ya 51% ya mbuelo yo kuvhanganywaho nga mulangi wa tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe nga murahu ha u wana mbuelo ya vhubindudzi vhufhio kana vhufhio ho itwaho ngatsho, i tea nga kha thendelano yo tou nwalawaho, u ya kha vharema; na
- (iii) Mulangi wa mikovhe ya phuraivethe u tea u vha a khamphani ine ya vha nga fhasi ha B-BBEE.

5.5 Ngauralo, arali tshikwama tsha mikovhe ya phuraivethe tshi tshi fusha zwilinganyo zwi re afho ntha, hu sa sedzwi uri vhanetshedzi vha ndambedzo, tshikwama na khamphani dzine dza bindudza dza ndeme vha nga amba uri mikovhe ya phuraivethe ndi ya vharema.

6. Zwiqwama zwa mikovhe ya phuraivethe zwi khwathisedzwa hani?

6.1 Musi hu tshi khou rekanywa phoindi dza vhuwe dza tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe, zhendedzi ja u khwathisedza kana mudivhi, sa zwe zwa randeliswa zwone kha manyuwala wa khwathisedzo we wa bviswa nga **dtic**, hu tea u shumiswa maitele a khwathisedzo o randelwaho u khwathisedza uri :

- (i) Mulangi wa tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe u tea

u vha tshiimiswa tshine tsha vha nga fhasi ha ndaulo ya B-BBEE;

- (ii) Gumoṭhukhu ya 51% ya pfanelo dza u vouta dzine dza shumisea dza vhalangi vha tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe dzine dza tshimbilelana na nzwalelo dza mikovhe dzine nga khadzo tshikwama tsha mikovhe ya phuraivethe tsha vha na pfanelo dza vhuṅe dzine vharema vha vha nadzo sa zwe zwa sumbedziswa zwone kha Dzikhoudu;
- (iii) Gumoṭhukhu ya 51% ya vhulanguli vha nṯhesa na Vhulanguli vuhulwane hu tea u vha vharema sa zwe zwa ṯalutshedziswa zwone kha Dzikhoudu; na
- (iv) Gumoṭhukhu ya 51% ya mbuelo yo itwaho nga mulangi wa tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe nga murahu ha musi o wana mbuelo dza vhubindudzi kana ndaka, i tea, nga kha thendelano yo tou ṅwaliwaho, u ya kha vharema.

6.2 Ngauralo, mushumo wa zhendedzi ṯa khwaṯhisedzo kana muṯivhi ndi u ita khwaṯhisedzo yo bulwaho afho nṯha nga tshiimiswa tsho eliwaho malugana na ṯhodea dzo sumbedzwaho afho nṯha. Uyu mushumo kana vhuṯifhinduleli a vhu kateli fhedzi mbetshelo dza ngeletshedzo kha tshiimiswa tsho eliwaho kha ṯhalutshedzo ya Mulayo wa B-BBEE sa izwi izwo zwavhuṯivhuṯi zwi tshi thithisa u ḍiimisa hune ha ṯoḍiwa musi hu tshi itwa khwaṯhisedzo. Ngeletshedzo yeneyo i ḍo fana na vhuṯifari vhu si ha phurofeshinaṯa vhune ha hanedzana na ndivho dza Mulayo wa B-BBEE.

6.3 Zhendedzi ṯa khwaṯhisedzo kana muṯivhi a zwi shumi sa tshikhala tsha khaṯhululo kana tzedzuluso kha vhuimo ha Khomishini ya B-BBEE hune tzedzuluso kana muhumbulo malugana na tshiimo tsha tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe ya vha yo ṅetshedzwa kha bindu lo eliwaho.

7. Mbilaelo dzine dza khou bvela nḁa kha Zwikwama zwa Mikovhe ya Phuraivethe

7.1 Khomishini ya B-BBEE musī i tshi ita mushumo wayo yo wana mbilaelo dzi tevhelaho malugana na tshivhumbeo tsha zwikwama zwa mikovhe ya phuraivethe:

- a) Vhulanguli ha vharema ha tshikwama tsha mikovhe tsha phuraivethe a vhu fushi zwilinganyo zwiraru zwa vhuḁe sa zwe zwa sumbedziswa zwone kha Tshitamennde tsha 100, naho vhuḁe ha vharema vhu nga kha ḁhirasithi kana tshikimu tsha vhuḁe tsha tshanduko na ḁhandavhudzo, a vhu fushi milayo ine ya vha kha ḁhumetshedzo ya 100 (B) na (D).
- b) A hu na ḁhuḁuwedzo ya u shuma nga vharema kha zwiimiswa zwe vhugudiso ha iswa khazwo.
- c) Tshumiso ya milayo ya vhubindudzi na nyito zwi khou shumiswa malugana na u sa maandafhadza vharema. Sa tsumbo, Mbuelo dzo ḁtshedzwaho a dzi swiki 51% ya mbuelo dzo ya kha vharema.
- d) U katelwa ha mabindu a B-BBEE zwine zwa vha zwo ḁḁuwedzwa nga ḁhoḁea ya u khwaḁhisedza uri bindu ḁo eliwaho ḁi nga ḁanganedza vhuḁe ha vharema tenda ḁhoḁea dza vhuḁe ha B-BBEE dza bvela phanda nahone hu sa khou itelwa u maandafhadza vharema nga ḁdila ine ya khou lavhelelwa kha Mulayo wa B-BBEE.

Vha ri kwama hani:

B-BBEE Commission

Block E, 2nd Floor

the dtic Campus

77 Meintjies Street

Sunnyside

0002

Postal Address
Private Bag X84
Pretoria
0001

LuṭingoTel: (+27) 12 394 1535
Emeili: MRamare@beecommission.gov.za
Senthara ya Vhukwamani ha khasitama **ya dtic**: 0861 843 384
Webusaithi: www.bbbeecommission.co.za